

La metropolitanització del territori català: una anàlisi a partir dels espais de vida de la població¹

Joan Alberich González

*Departament de Geografia. Universitat Rovira i Virgili
joan.alberich@urv.cat*

Resum

Per a dur a terme les seves activitats diàries, la població es desplaça per un territori més o menys delimitat, amb el qual estableix un cert tipus de vinculació. Aquest fet determina que la seva assignació a partir del lloc de residència perdi sentit, en tant que aquest veu minvar el seu protagonisme a l'hora d'explicar la localització espacial de les activitats quotidianes.

Així, l'article pretén superar aquesta visió estàtica de les relacions entre la població i el territori a partir de l'aplicació del concepte *espai de vida*, definit com la porció de territori on la població realitza llurs activitats quotidianes. D'aquesta manera, l'objectiu és, mitjançant les dades del cens de població de 2001, dibuixar l'espai de vida de la població resident a Catalunya a partir de la seva mobilitat habitual a escala municipal i poder identificar l'existència d'àrees funcionals, com un indicador indirecte del grau de metropolitanització del territori català.

Paraules clau: Espai de vida, Catalunya, mobilitat habitual, metropolitanització, Cens de 2001.

1. Aquest text s'inclou en el projecte d'investigació "Las ciudades españolas en la etapa autonómica (1978-2008). Dinámicas, procesos y políticas", finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència (codi CSO2009-11261), l'investigador principal del qual és el professor Manuel Valenzuela (Departamento de Geografía de la Universidad Autónoma de Madrid).

Resumen

Para llevar a cabo sus actividades diarias, la población se desplaza por un territorio más o menos delimitado, con el cual establece un cierto tipo de vinculación. Este hecho determina que su asignación a partir del lugar de residencia pierda sentido, ya que éste ve disminuir su protagonismo a la hora de explicar la localización espacial de las actividades cotidianas.

Así, el artículo pretende superar esta visión estática de las relaciones entre la población y el territorio a partir de la aplicación del concepto *espacio de vida*, definido como la porción de territorio dónde la población realiza sus actividades cotidianas. De este modo, el objetivo es, mediante los datos del censo de población de 2001, dibujar el espacio de vida de la población residente en Cataluña a partir de su movilidad habitual a escala municipal y poder identificar la existencia de áreas funcionales, como un indicador indirecto del grado de metropolitanización del territorio catalán.

Palabras clave: Espacio de vida, Cataluña, movilidad habitual, metropolitanización, Censo de 2001.

Abstract

To carry out their daily activities, population moves for a more or less delimited territory, with which he establishes a certain type of linking. For this motive, the territorial behavior of the population is not due only to their assignment in the place of residence, which loses protagonism.

Thus, the article intends to overcome this static vision of the relationships between the population and the territory from the application of the concept of *space of life*, described like the portion of territory where the population carries out their daily activities. In this way, the aim is to draw the municipal space of life of the population resident in Catalonia from their usual mobility to identify the existence of functional areas, like an indirect indicator of the degree of metropolitanization of the Catalan territory.

Keywords: Space of life, Catalonia, commuting, metropolitanization, 2001 census

Introducció. La dinàmica demogràfica i territorial recent a Catalunya

Dos fenòmens han caracteritzat l'evolució recent de la població de Catalunya i la seva distribució territorial. El primer, de tipus quantitatiu, fa referència a un saldo migratori internacional molt positiu, amb l'arribada d'un gran con-

tingent de població de nacionalitat no espanyola, que actua com a motor de la dinàmica demogràfica catalana, enfront d'un creixement natural que, si bé positiu –i amb signes clars de revifament els darrers anys–, ha perdut el protagonisme que tenia anys enrere. El segon factor destacable és de tipus qualitatiu i fa referència a l'accentuat i accelerat procés de redistribució de la població catalana en el territori: la pèrdua de població dels municipis centrals –Barcelona principalment, però també la resta dels municipis de la seva comarca–, que registren creixements nuls o, fins i tot, negatius.²

Aquest procés no és propi ni exclusiu de la ciutat de Barcelona, sinó que és general a les àrees metropolitanes occidentals i que fou definit pel britànic Peter Hall (1966) ja en la dècada dels anys seixanta del segle passat, pel qual la població tendeix a descentralitzar-se des d'un nucli central i la seva perifèria cap a regions més allunyades i disperses en el territori. Però no tots els municipis d'aquestes regions reben amb la mateixa magnitud la població immigrada des de la ciutat central, sinó que els receptors principals, proporcionalment, i, en alguns casos, fins i tot en termes absoluts, són els municipis més petits (Carreras *et al.*, 2009). S'estableix, així, una estructura piramidal de la mobilitat residencial per la qual els municipis reben població dels que són més grans i n'expulsen cap als municipis més petits.

Les causes d'aquest fenomen són complexes, en la mesura que obeeixen a factors múltiples que es condicionen mútuament i s'entrellacen. Tanmateix, un dels principals factors explicatius és el preu del sòl diferencial, el qual tendeix a disminuir d'una manera concèntrica al voltant de Barcelona i la seva conurbació (excepte en uns municipis determinats), però també des dels municipis més poblats i les capitals comarcals cap a la seva perifèria. Sens dubte, aquest fet obeeix a la competència pel sòl precisament allà on és més escàs, de manera que el creixement urbanístic s'ha esdevingut, principalment, a les zones perifèriques, on la disponibilitat és més gran.

Les formes adoptades pel creixement urbà han estat bàsicament dues: si bé s'ha acomplert un creixement tentacular que dona continuïtat a la trama urbana consolidada, amb una edificació compacta, la major part del creixement s'ha fet en forma d'urbanitzacions disperses que han causat la creació de noves àrees de poblament de baixa densitat edificatòria. Precisament aquest predomini de la urbanització dispersa del tipus unifamiliar és el factor que explica que en els darrers vint anys, entre 1981 i 2001, el consum de sòl s'hagi duplicat a l'Àmbit Metropolità.

Per la seva banda, i seguint un procés semblant al de desconcentració de la població, també les activitats productives han sofert una descentralització en el territori. Novament els factors explicatius d'aquest procés són diversos, però se'n poden distingir tres de principals: el preu del sòl incentiva les empreses a

2. Si bé és cert que aquest és el patró vàlid per al conjunt de la població, i, especialment, la de nacionalitat espanyola, l'arribada creixent d'immigració estrangera recent, que tendeix a concentrar-se al centre de les ciutats, sembla poder trencar aquesta dinàmica de "buidatge" del municipi central.

buscar una localització més adient, la millora de les xarxes de transport i de l'accessibilitat i l'aplicació d'innovacions de caràcter tecnològic i organitzatiu, que permeten una llibertat de localització més gran de les empreses, que ja no es troben tan subjectes a la necessitat de situar-se prop de la mà d'obra.

A efectes pràctics, la dispersió creixent de la població sobre el territori català i la tendència d'aquest a configurar-se cada cop més com un espai d'urbanització dispersa i suburbana té una clara conseqüència: l'augment de la mobilitat habitual de la població, fruit de la major dissociació territorial entre el lloc de residència i el lloc de treball. L'augment ressenyat es manifesta en dos aspectes: *a*) en el nombre de desplaçaments entre municipis –la taxa d'autocontenció de la mobilitat laboral ha caigut entre 1896 i 2001 més de 15 punts percentuals, del 70,6% al 54,3%– i *b*) en la distància mitjana recorreguda –per al mateix període i col·lectiu que en l'exemple anterior, s'ha passat dels 10,74 km als 13,35 km en línia recta, si bé gràcies a la millora de l'accessibilitat, això no s'ha traduït en un augment del temps de desplaçament, que es manté estable entorn als 20 minuts (Ajenjo i Alberich, 2005).

És a dir, cada cop més, ens movem més i ho fem cada cop més lluny, passant-se, així, d'un model de proximitat a un altre de caracteritzat per la dispersió territorial de la mobilitat, que no respon a límits administratius sinó funcionals: la progressiva especialització dels municipis i la integració funcional de l'espai amplia i desborda els límits tradicionals del fenomen urbà i alimenta l'expansió territorial de fet metropolitana.

Nous conceptes per a noves realitats. La introducció de la mobilitat habitual en l'estudi territorial de la població: l'espai de vida

Per tot el que s'acaba d'explicar, el concepte que emana de l'expressió “el lloc on viu una persona” va quedant de mica en mica buit de sentit (Módenes, 1998), en la mesura que el lloc de residència perd protagonisme a l'hora d'explicar la localització espacial de les activitats que hom realitza més o menys quotidianament.

Així, de manera més o menys recent, s'opta per parlar d'*espai de vida*, un concepte definit per Courgeau (1988) com la porció del territori on l'individu efectua les seves activitats, és a dir, els llocs on els individus efectuen les seves relacions socials (Mendizàbal, 1991).

D'aquesta manera, la noció d'espai de vida engloba els llocs d'estada principals –com poden ser, entre altres, el lloc de residència o el de treball– i de pas –l'espai que es travessa quan hom viatja entre els diferents llocs–, i també tots els altres llocs amb els quals l'individu està en relació, com ara els llocs de compra habituals i no habituals, els llocs on es va a passejar o els llocs on hom es relaciona amb altres individus (Mendizàbal, 1996; Módenes, 1998). D'acord amb Módenes (2009), en el fons la perspectiva de l'espai de vida és

força semblant al d'altres conceptes geogràfics, com les àrees de cohesió o els mercats de treball. La diferència entre aquests termes és que mentre l'espai de vida parteix de la pròpia experiència individual, o a molt estirar, de la llar, les àrees de cohesió es construeixen a partir de l'agregació de multitud d'espais de vida parcials.

Módenes (2009) assenyalava fins a cinc problemes a l'hora de la delimitació dels espais de vida: *a)* la delimitació de les activitats que s'inclouen en el càlcul de l'espai; *b)* la generalització cap a patrons espacials de l'ús del territori que siguin significatius; *c)* la representació visual i cartogràfica d'aquests espais; *d)* la ductilitat temporal dels espais de vida familiars; i *e)* la dificultat de comparabilitat d'aproximacions diferents a aquesta qüestió.

En efecte, una de les dificultats més grans per a definir-lo és determinar quines activitats en formen part. Sovint es tendeix a conformar els espais de vida individuals partint, inicialment, dels llocs freqüentats per motius de feina, a causa de la centralitat del treball en la organització espacial i temporal de la vida moderna (Susino, 2001). Ara bé, cal tenir en compte, des d'un punt de vista més ampli, que la freqüentació de la resta de llocs en motiu d'unes altres activitats –com ara els estudis, les compres, les gestions administratives, les derivades de relacions socials i les activitats d'oci– també conformen l'espai de vida.

No obstant, per la font d'informació aquí utilitzada, el Cens de població i habitatges de 2001, l'estudi present es limita a l'anàlisi de l'espai de vida que es deriva de la confrontació de quatre d'aquests espais, analitzats a escala municipal: el municipi de residència, el municipi de treball, el d'estudi i el de localització de la segona residència. Cal fer notar que, en realitat, es tracta de tres espais diferents, ja que no es disposa d'informació de les persones que treballaven i estudiaven al mateix temps.

La font estadística: el Cens de població i habitatges de 2001

Com s'acaba de comentar, la font d'informació utilitzada en l'anàlisi proposada és el Cens de població i habitatges de l'any 2001, el setzè cens modern de l'Estat espanyol i el darrer realitzat fins al moment.

Respecte operacions censals anteriors, l'edició de 2001 presenta algunes novetats, algunes de les quals cal ressenyar abans de procedir a l'anàlisi de la informació recollida. La principal novetat és l'aprofitament dels registres administratius previs, com són el padró municipal d'habitants i el cadastre urbà. La utilització de les dades padronals en l'elaboració del cens va plantejar, tanmateix, un conflicte sobre el secret estadístic, per ser aquells de caràcter nominal. Per superar aquest escull es va idear l'elaboració de dos qüestionaris separats i complementaris: un amb les dades padronals preimpreses (per ser actualitzat) i un altre (el censal pròpiament) sense les dades ja presents en el padró, i format per tres fulls, dos de tipus conjunt d'habitatge i llar, i un

altre de caràcter individual, que només tenen de respondre les persones de 16 anys o més.

Aquestes novetats de caràcter formal determinen, fins a cert punt, els canvis en els seus continguts. Així, l'inconvenient més greu de la disposició de la informació en fulls és el fet que la inclusió de certes preguntes al qüestionari determina que només es disposi de certa informació per al col·lectiu major de 16 anys que en la setmana anterior a la data de referència del cens estudiava o treballava. Així, no es pot disposar, per exemple, d'informació sobre la mobilitat dels menors de 16 anys, de manera que l'anàlisi realitzada en aquest treball s'ha de limitar, forçosament, als majors de 15 anys.

D'altra banda, el cens de 2001 pregunta, per primer cop, sobre la disponibilitat –ja sigui en propietat, de lloguer, o cedida gratuïtament– d'un segon habitatge, que s'utilitzi durant les vacances, els caps de setmana o com a segona residència; informació que fins a aquell moment, només es trobava disponible parcialment en l'Enquesta Sociodemogràfica de 1991. El principal inconvenient és que la pregunta va ser plantejada al qüestionari de l'habitatge, de manera que la resposta és única per a cada llar, sense que es pugui esbrinar realment quin dels seus membres la utilitza i amb quina freqüència. Aquest fet determina que a l'hora del càlcul de la població vinculada no hi ha cap altra solució que imputar a tots els membres de la llar els desplaçaments a un segon habitatge d'algun d'ells, encara que és probable que no la utilitzin amb la mateixa freqüència i intensitat.

Metodologia

L'objectiu del treball és dibuixar l'espai de vida dels habitants de cada un dels municipis catalans, a fi d'interpretar geogràficament els resultats obtinguts en termes de metropolitanització del territori, sota el criteri que aquells municipis amb una major interrelació a partir dels fluxos de mobilitat de la població són susceptibles de configurar una àrea funcional de característiques metropolitanes.

De fet, la utilització dels fluxos de mobilitat per a determinar els límits de les àrees urbanes és una metodologia clàssica, si bé l'aportació principal de l'estudi realitzat és el fet que no tan sols s'hi té en compte la mobilitat per treball o estudi com s'esdevenia fins ara, sinó que s'hi incorpora una mobilitat relacionada amb l'oci, però també amb l'estructuració urbana d'un territori com és la relacionada amb la disponibilitat d'un habitatge secundari.

Abans de presentar els resultats obtinguts, però, cal fer tres consideracions. En primer lloc, a causa del volum d'informació –recordem que el nombre de municipis catalans el 2001 era de 946– i la similitud de comportaments entre si, s'ha optat per la seva agrupació en unes quantes categories que, prenent-ne com a exemple uns quants d'escollits i sense ànims d'ésser exhaustius, il·lustren el comportament més o menys comú de tots els municipis que en formen part.

En segon lloc, la informació analitzada adopta la forma, no absoluta, sinó relativa: les figures mostrades a continuació representen el pes de cada destinació sobre el total de persones que surten fora del municipi analitzat per dur a terme alguna de les tres activitats analitzades. Aquesta característica permet, d'una banda, minimitzar, en part, l'efecte de la grandària poblacional dels municipis i, de l'altra, facilitar la lectura dels resultats en termes d'espai de vida: el nombre de municipis representats, la seva distribució territorial i la intensitat de la relació seran tres elements que donaran idea de l'amplitud i la diversitat dels espais de vida de la població de cada un dels municipis catalans.

El fet de disposar d'un fitxer amb la totalitat del cens de població i habitatges per al territori català permet realitzar una anàlisi detallada –impossible fins al moment– sobre quin és l'ús que els residents a Catalunya fan del territori: les dades desagregades de què es disposa permeten conèixer, amb total exactitud, quines són les destinacions de la mobilitat per treball o estudis i segones residències per a tots i cada un dels residents a Catalunya en el moment de l'operació censal.

Així, prenent el municipi com a unitat d'anàlisi,³ s'han confeccionat dues matrius entre orígens i destinacions dels desplaçaments de cada una de les dues mobilitats esmentades i una tercera que recull tots aquells individus en què la destinació pels dos motius ressenyats és la mateixa.⁴ Mentre que com a orígens s'han considerat cada un dels 946 municipis catalans, les destinacions han rebut un tractament diferenciat segons la seva localització: mentre que les situades al territori català han mantingut el seu tractament municipal, les localitzades a l'Estat espanyol han estat agrupades per províncies per tal d'evitar la seva grandíssima dispersió territorial. Finalment, amb vista a unificar la informació sobre la mobilitat cap a l'estranger,⁵ s'ha optat per fer-ne un tractament agregat.

El resultat d'aquest exercici ha estat, doncs, una matriu final, com a combinació de les tres anteriors, de 942.216 registres –946 (un per cada municipi català) per 995 (els 946 municipis catalans més 48 províncies no catalanes i l'estranger)–, que ha de permetre conèixer quines són les destinacions dels habitants de cada municipi. Així, s'ha optat per calcular el pes de cada una de les destinacions sobre el total de desplaçaments –no duplicats– amb destinació fora

3. Malgrat que en el cas dels orígens –el municipi de residència– és possible davallar a escales territorials molt més petites, fins a les seccions censals en els municipis que en disposen de més d'una –cosa que permet, per exemple, realitzar estudis a escales inframunicipals com ara els barris o districtes–, en el cas de les destinacions l'INE només recull informació a escala municipal –sense possibilitat, doncs, de discernir la secció, el barri o el districte receptor, tema que seria d'interès, per exemple, en l'estudi de la mobilitat intramunicipal.

4. És a dir, persones que treballen o estudien al mateix municipi on tenen la segona residència. Malgrat que amb vista a la mobilitat és obvi que aquests individus en tenen una de més gran que algú que, per exemple, no té una segona residència o bé no treballa, no s'esdevé el mateix a l'hora de comptabilitzar el nombre de municipis diferents que utilitza en els seus quefers diaris.

5. Mentre que en el cas de la mobilitat per motius de treball o estudis sí que coneixem el país de destinació, no s'esdevé el mateix en la mobilitat derivada de la disponibilitat d'una segona residència.

Taula 1 Exemple de càlcul de l'espai de vida de la població major de 15 anys per al municipi d'Abrera

Municipi de residència: 08001 Abrera

Origen de la mobilitat		Destinació de la mobilitat*						
Població resident: 8.624		Prov. 1	0/ 2.981	-	08016	7/ 2.981	0,23%	
Població amb mobilitat		Prov. 2	0/ 2.981	-	08017	0/ 2.981	-	
- Un municipi	4.193	Prov. 3	0/ 2.981	-	08018	3/ 2.981	0,10%	
- Dos municipis	2.727	2.981	Prov. 4	4/ 2.981	0,13%	08019	634/ 2.981	21,27%
- Tres municipis	254		Prov. 5	3/ 2.981	0,10%	08020	0/ 2.981	-
- Total	7.174	Prov. 6	12/ 2.981	0,40%	...			
% de població que utilitza més d'un municipi		...			Estranger	5/ 2.981	0,17%	
2.981 / 7.174 = 41,55%		08014	0/ 2.981	-	...			
		08015	4/ 2.981	0,13%	Total	3.235/ 2.981	108,52%	

*S'ha optat per dividir el valor de cada destinació sobre el total de persones que surten del municipi, de manera que, si bé el resultat total excedeix el 100%, els resultats municipals es poden interpretar com el percentatge d'individus que es desplacen des de l'origen fins a cada una de les destinacions.

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

de municipi de residència, ja que la mobilitat dins el municipi propi no genera, per definició, una ampliació de l'espai de vida. Un resum del mètode emprat, exemplificat pel cas del municipi d'Abrera, es pot observar a la taula 1.

Finalment, en tercer lloc, s'ha prescindit de representar les destinacions fora del territori català: malgrat que s'han tingut en compte a l'hora de calcular el pes de cada una de les destinacions municipals, s'ha optat per no mostrar el seu valor a la cartografia adjunta ja que, a causa del valor baix en termes absoluts d'aquests fluxos, la seva significació és escassa.

El resultat d'aquest exercici és, doncs, una successió de 946 mapes que reflecteixen les destinacions dels habitants de cada municipi i que, des d'una òptica geogràfica, es poden interpretar en termes funcionals: els municipis que hi surten destacats, o almenys els més propers, constitueixen la ciutat útil, la ciutat real, la que els ciutadans utilitzen amb una certa freqüència. Des d'aquest enfocament, és evident que l'espai de vida de la població catalana respondrà a una lògica basada en la proximitat: no en va el lloc de treball o d'estudi ha de situar-se, forçosament, a una distància del lloc de residència assumible diàriament. Per la seva banda, en el cas de les segones residències sí que s'esdevé una certa flexibilitat de la seva localització: en la mesura que es tracta de desplaçaments realitzats els caps de setmana i, sovint, en períodes assenyalats –Setmana Santa, vacances estivals, etc.–, el cost territorial i temporal assumible és més gran, de manera que la seva situació espacial no ha d'obeir a criteris d'optimització funcional, sinó a uns altres de caràcter paisatgístic, de qualitat d'entorn natural o del manteniment dels vincles familiars.

L'espai de vida de la població catalana segons el lloc de residència

A partir de la informació obtinguda per cada un dels 946 municipis catalans, i del mateix nombre de representacions cartogràfiques que se'n deriva, s'ha realitzat la interpretació territorial de l'espai de vida dels seus residents en termes de metropolitització de l'espai. A continuació es presenten les conclusions obtingudes per cada una de les unitats territorials que s'han definit segons els comportaments territorials comuns de la seva població resident.

L'espai de vida dels habitants de la ciutat de Barcelona

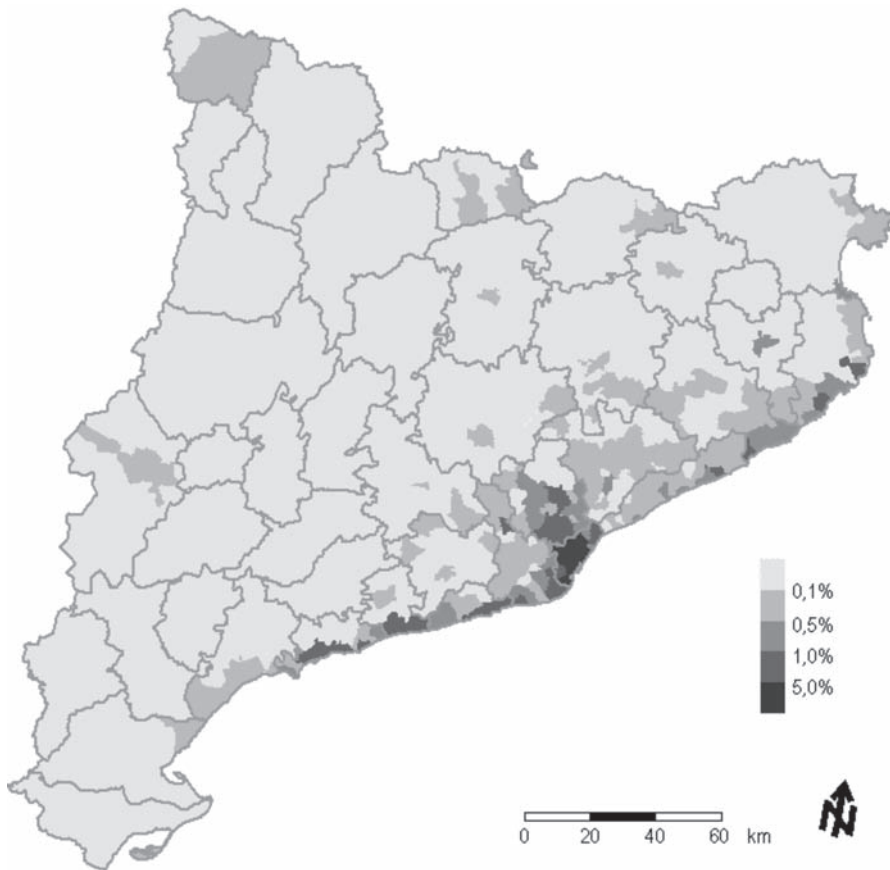
Barcelona es caracteritza, d'una banda, pel fet de presentar una de les proporcions més baixes de població que es desplaça a un altre municipi —el 30,89%—, però, per l'altra, les destinacions de la mobilitat abracen gairebé la totalitat del territori català, ja que tan sols quinze municipis no reben la visita de cap resident a la capital catalana.⁶ Aquesta gran dispersió territorial dels fluxos comporta que la concentració de desplaçaments a un municipi concret sigui escassa: tan sols dos municipis —l'Hospitalet de Llobregat i Calafell— reben més del 2% de desplaçaments d'habitants de Barcelona (el 3,61% i el 2,92% respectivament).

Aquest dos municipis il·lustren clarament les pautes de distribució territorial dels municipis utilitzats pels barcelonins (vegeu el mapa 1), en tant que es poden identificar fins a quatre àrees de freqüentació, que obeeixen a dues motivacions diferents. En primer lloc, l'ús força intens i extens de bona part del territori metropolità, especialment de la resta de la comarca del Barcelonès i de les comarques del Baix Llobregat i el Vallès Occidental —però menys important en el cas de l'Alt Penedès—, d'una banda, i l'ús relativament important de certes capitals comarcals no metropolitanes, com és el cas de les ciutats de Lleida i Girona i de les capitals de les comarques més properes a l'Àmbit Metropolità (Manresa, Berga, Santa Coloma de Farners), de l'altra, semblen obeir a un clar patró de mobilitat laboral, de certa proximitat, per la important concentració de llocs de treball que s'esdevé a les àrees comentades. Així s'explica la importància de l'Hospitalet de Llobregat, però també la de municipis propers com ara Sant Cugat del Vallès (1,81%), Badalona (1,73%) o el Prat de Llobregat (1,58%).

En segon lloc, i per motius residencials, es dibuixen clarament un eix litoral, que abraça gairebé la totalitat de la costa catalana des del cap de Creus al delta de l'Ebre —amb Calafell, però també amb Castelldefels (1,72%), el Vendrell

6. En concret, es tracta dels municipis del Far d'Empordà, Santa Llogaia d'Àlguema, Vilabertran, Sant Julià de Llor i Bonmatí, Alcanó, Bassella, Bausen, Benavent de Segrià, Estamariu, Fondarella, Tiurana, Castellvell del Camp, Torre-serona, Vila-sana i la Febró.

Mapa 1
Espai de vida dels habitants de la ciutat de Barcelona.
Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans.
Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

(1,71%) o Cunit (1,61%) com a casos paradigmàtics–, i, més tènuement, una freqüentació de l'àrea pirinenca, especialment de les comarques de la Val d'Aran, la Cerdanya i el Ripollès.

Analitzant les destinacions principals fora del territori català, el factor residencial s'erigeix, igualment, com el factor explicatiu dels valors força elevats, d'una banda, de les províncies d'Osca (1,42%), Terol (1,28%) i Castelló (1,14%), i, de l'altra, del territori situat fora de l'Estat espanyol (1,63%). Aquest resultat no sorprèn, ja que ja s'havia observat la tendència de la població catalana a ocupar, a part del territori propi, les províncies que hi són més properes; i cal no oblidar que el comportament dels habitants de Barcelona determina, pel seu pes relatiu, en gran mesura, el del total de la població catalana.

L'espai de vida dels habitants de l'Àmbit Metropolità

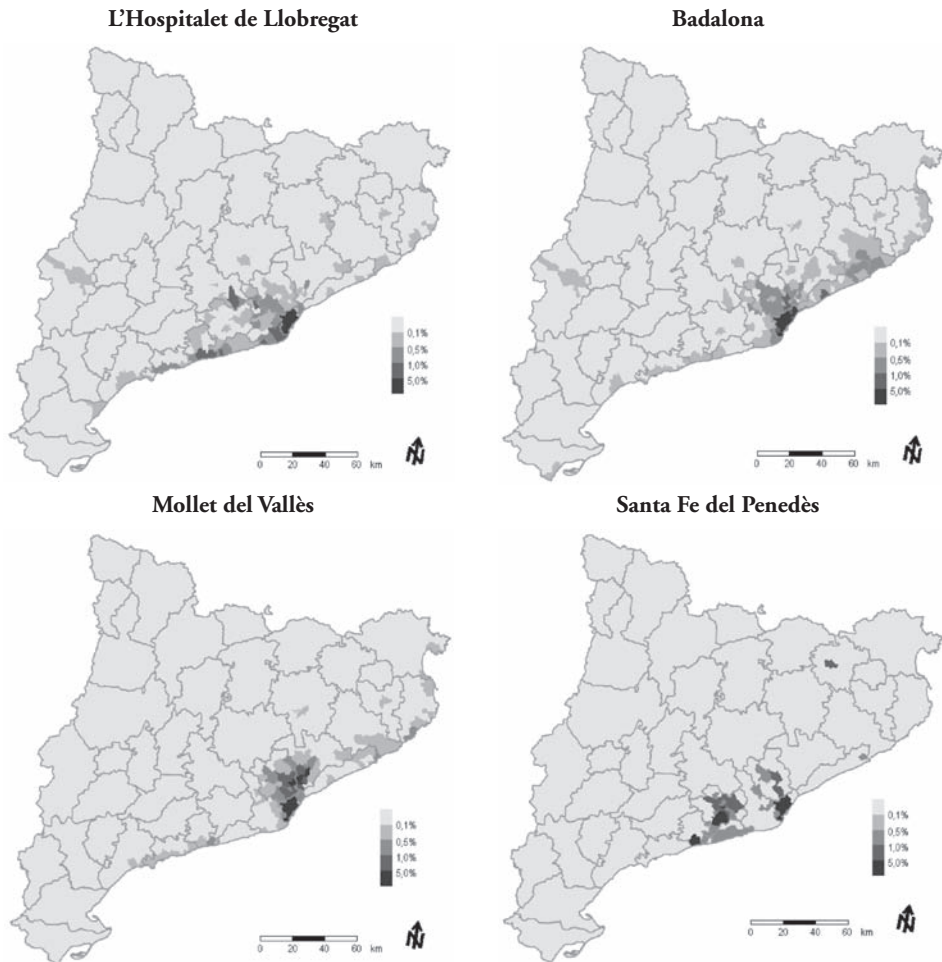
En la configuració de l'espai de vida dels habitants de l'Àmbit Metropolità, malgrat la seva heterogeneïtat, es poden detectar una sèrie de pautes més o menys generalitzades. En primer lloc, es tracta de la regió de Catalunya els habitants de la qual fan un ús més ampli del territori: probablement pel mateix caràcter metropolità, les relacions intermunicipals són nombroses i disperses territorialment, fruit de l'elevada obertura que caracteritza aquests tipus de territoris. Amb tot, i com era d'esperar, les relacions més intenses s'esdevenen entre municipis veïns, de manera que bona part de l'espai de vida dels habitants d'un municipi se circumscriu, d'una banda, a la pròpia comarca i, de l'altra, de manera ineludible, a la ciutat de Barcelona. Per exemplificar aquest fet, fixem-nos en el que s'esdevé en el cas dels habitants d'un municipi del Vallès Oriental: Mollet del Vallès (vegeu la tercera figura del mapa 2). Les dades demostren que el 36,92% dels desplaçaments tenen com a destinació la mateixa comarca de residència –xifra que arriba gairebé al 50% si s'amplia a tres municipis veïns del Vallès Occidental: Santa Perpètua de Mogoda, Palau-solità i Plegamans i Montcada i Reixac–, mentre que la ciutat de Barcelona és la destinació d'un important 20,01% dels desplaçaments quotidians. El 30% restant té com a destinació, com s'esdevé en la majoria del casos, municipis de caràcter turístic i, per tant, sovint força més allunyats del lloc de residència.

La proximitat de l'espai de vida esdevé encara més rellevant en el cas dels municipis petits, que veuen com bona part de la seva població que treballa o estudia ha de fer un desplaçament fora del seu límit municipal, sovint amb destinació a la capital comarcal. És el cas, per exemple, del municipi de Santa Fe del Penedès (vegeu la quarta figura del mapa 2), on el 79,23% dels 139 desplaçaments intermunicipals realitzats pels seus habitants tenen com a destinació la pròpia comarca –només Vilafranca del Penedès significa el 49,31% dels moviments totals–, i el 8,46%, Barcelona.

Per contra, no s'aprecien diferències significatives entre l'espai de vida dels habitants de la capital comarcal i el dels habitants de la resta de municipis. Malgrat que es podria esperar que l'espai de vida dels residents als municipis veïns fos més pròxim, més reduït, pel fet d'enviar bona part del seu flux de població ocupada i estudiant al cap de comarca, per la concentració de llocs de treball i places d'ensenyament que hi té lloc, les dades no semblen constatar aquest efecte, sinó més aviat el contrari: la necessitat de desplaçament intercomarcal dels habitants del cap comarcal semblen més reduïdes, en tant que l'índex d'autocontenció comarcal –el percentatge de desplaçaments interns– dels seus habitants és, sovint, major.

No obstant això, malgrat que el caràcter metropolità de l'àrea facilita el fet de disposar d'un espai de vida força ampli, s'hi observen algunes fronteres que semblen força impermeables a les relacions intermunicipals quotidianes. La primera d'elles fa referència a la ciutat de Barcelona: de manera generalitzada, l'espai de vida dels habitants dels diferents municipis metropolitans, especial-

Mapa 2
Espai de vida dels habitants d'alguns municipis de l'Àmbit Metropolità:
l'Hospitalet de Llobregat, Badalona, Mollet del Vallès i Santa Fe del
Penedès. Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans.
Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

ment dels més propers a la capital catalana, presenta una forta asimetria segons quina sigui la seva situació respecte a Barcelona. Així, mentre que els residents al sud de la ciutat –vegeu la primera figura del mapa 2, corresponent a l'Hospitalet de Llobregat– mostren una tendència clara a l'ús preferencial dels municipis situats al sud, especialment de les comarques del Baix Llobregat i el Garraf, s'esdevé la situació contrària en els situats al nord –vegeu l'espai de vida dels residents de Badalona a la segona figura del mapa 2, amb una major in-

tensitat d'ús del Maresme. L'efecte esmentat no se circumscriu únicament al territori metropolità més propi a Barcelona, sinó que es perllonga més enllà, de manera que en municipis del Garraf, o fins i tot del Baix Penedès, per una banda, i de l'Alt Maresme i la Selva, per l'altra, la capital catalana es configura com el municipi que marca el límit de l'espai de vida dels seus residents.

Aquest efecte de la ciutat de Barcelona com a frontera de la mobilitat habitual coincideix, de fet, en l'observat per a la mobilitat residencial dels habitants de la mateixa ciutat (López Gay, 2005): “Per als districtes limítrofes l'efecte de la proximitat territorial es manifesta de forma molt clara. S'estableix una frontera nord-sud a la regió metropolitana que delimita les preferències dels qui estan a un costat o a l'altre, afavorint una gran asimetria territorial pel que fa als llocs de procedència. Les persones que es traslladen a Sants-Montjuïc o a les Corts provenen de les comarques del Baix Llobregat, l'Alt Penedès i el Garraf, mentre que els qui es dirigeixen als districtes de la Zona Nord, provenen del Maresme, del Vallès Occidental i del Vallès Oriental. Sembla ser que creuar la ciutat de Barcelona és un exercici poc desitjable; s'insereixen aquí elements relacionats amb les xarxes socials, les xarxes i els costos de transport i les relacions laborals, i que apunten cap a la prevalença de relacions amb els llocs de procedència”.

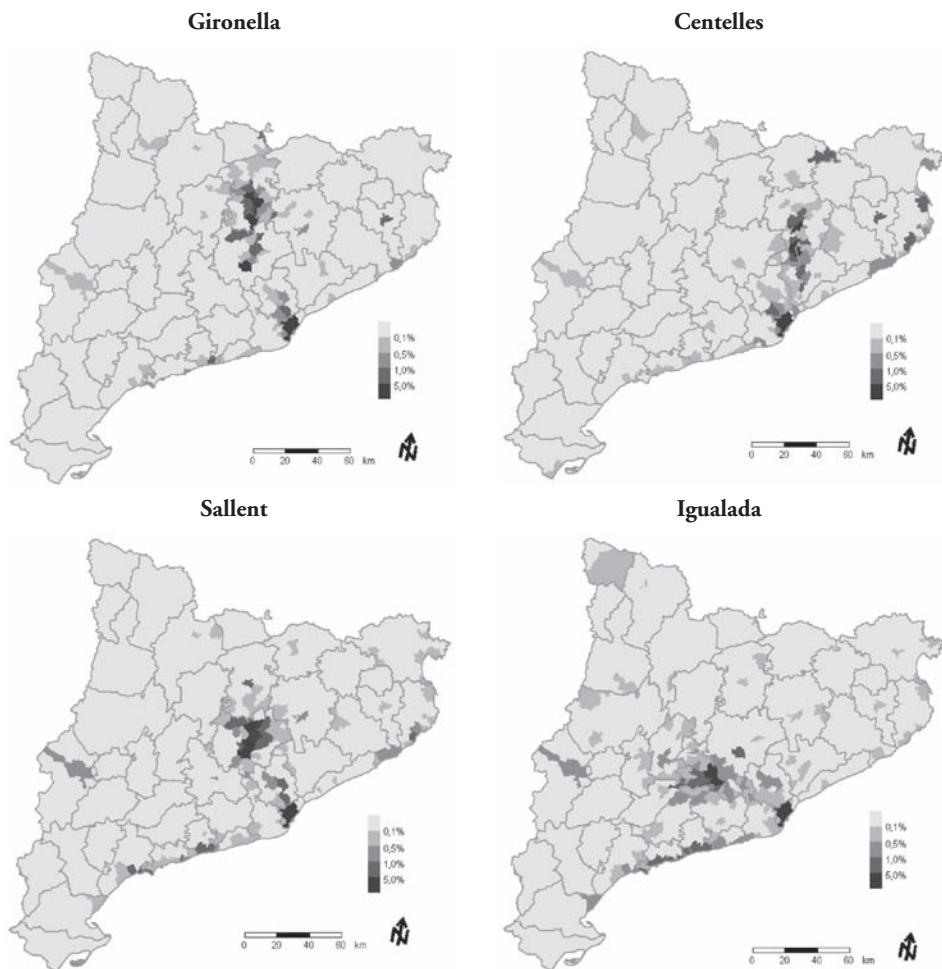
Cal dir, però, que l'efecte esmentat només es palesa en el cas dels municipis situats al sud i al nord de la ciutat de Barcelona –al mateix Barcelonès i a les comarques del Maresme, el Baix Llobregat i el Garraf–, mentre que en aquells que ocupen una situació més central –com és el cas de la majoria del Vallès Occidental–, la preferència entre una destinació i una altra no sembla tan clara, ja que es distribueixen territorialment de manera simètrica a banda i banda de Barcelona.

En segon terme, s'aprecia una falta d'interrelació entre dues comarques veïnes: el Vallès Oriental i el Maresme. Malgrat l'obertura de l'autopista C-60, que inclou l'anomenat túnel de Parpers per a salvar el coll del mateix nom, entre Mataró i Granollers, la intensitat dels fluxos quotidians entre ambdues comarques és força reduït, cosa que fa que als mapes es dibuixin, clarament, els seus límits administratius.

L'espai de vida dels habitants dels municipis de la comarques interiors de la província de Barcelona

L'espai de vida dels habitants de la resta de la província de Barcelona, residents en municipis amb un caràcter metropolità no tan marcat, presenta algunes característiques comunes en tots. En general, com ja succeïa en certs municipis metropolitans, es tracta d'un territori marcat per la proximitat, reduït pràcticament a la comarca de residència i als municipis que hi son veïns, si bé s'hi destaca la influència d'un element nou respecte a aquells: l'efecte de la xarxa viària.

Mapa 3
Espai de vida dels habitants d'alguns municipis de les comarques interiors de la província de Barcelona: Gironella, Centelles, Sallent i Igualada. Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans. Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

En efecte, la proximitat a la xarxa viària i l'accessibilitat que se'n deriva, que ja s'havia mostrat com una variable que afavoreix l'ús d'un municipi diferent del de residència, apareixen com un factor que permet ampliar el territori on les persones realitzen les seves activitats quotidianes.

Així, les distribucions territorials mostrades al mapa 3 mostren clarament com els espais de vida dels habitants de municipis de les quatre comarques barcelonines no metropolitanes –Gironella (el Berguedà), Centelles (Osona),

Sallent (el Bages) i Igualada (l'Anoia)– presenten, al mateix temps, dues lògiques territorials diferents i complementàries: d'una banda, el factor proximitat hi és cabdal, ja que en tots els casos prop del 50% dels desplaçaments són de caràcter comarcal intern, mentre que, de l'altra, la major part dels moviments cap a fora de la comarca de residència tenen com a destinació municipis situats al mateix eix viari que el municipi de residència, en la majoria dels casos en direcció a Barcelona. Així, l'espai de vida tant dels habitants de Gironella com dels de Sallent se situa a l'eix del Llobregat, al voltant de la C-16 –característica comuna a la veïna comarca del Solsonès, que comparteix força semblances amb el Bages–; el dels residents a Centelles, al llarg de la C-17; i, finalment, el dels igualadins, seguint l'A-2.

Amb independència d'aquest factor explicatiu, sens dubte vinculat a la mobilitat per motius de treball i d'estudi, l'espai definit per les segones residències sembla tenir una identitat pròpia, distribuït amb major o menor intensitat al llarg de la costa catalana, però centrat especialment en dos territoris: per als municipis situats al nord de Barcelona, cal destacar l'ús preferent dels municipis de la Costa Brava –comarques de la Selva, el Baix Llobregat i l'Alt Empordà–, mentre que, al sud, a la Costa Daurada, es destaca un nucli força consolidat conformat per municipis del Baix Penedès, el Tarragonès i el Baix Camp. Per contra, l'atractiu turístic de l'àrea pirinenca no hi apareix pràcticament reflectit, a excepció de certs municipis que se'n situen a prop, com és el cas dels de la comarca del Berguedà i d'Osona, que presenten una major freqüentació de la Cerdanya i el Ripollès. Sens dubte, la menor disponibilitat de segones residències dels habitants d'aquestes comarques amb un menor caràcter metropolità n'és l'explicació més plausible.

L'espai de vida dels habitants del pla litoral i del prelitoral de la província de Girona

Malgrat que la diversitat és més gran que no pas en el cas de l'Àmbit Metropolità, s'ha optat per mostrar conjuntament l'espai de vida dels municipis de la franja costanera litoral pel fet de presentar, amb unes particularitats pròpies, unes certes similituds, sobretot en contraposició al que s'esdevé en els de la mateixa província però situats al peu del Pirineu. Així, d'una banda, es tracta d'un àmbit força tancat en si mateix, en tant que és origen i destinació de bona part dels desplaçaments intermunicipals dels seus habitants; i, de l'altra, s'hi constata el paper molt important de la ciutat de Girona com a destinació, ja que s'hi dirigeixen, en la majoria dels casos, més del 5% dels habitants de cada municipi.

Ara bé, vegem amb una mica més de detall el que s'esdevé d'una manera més concreta en algunes àrees de la regió:

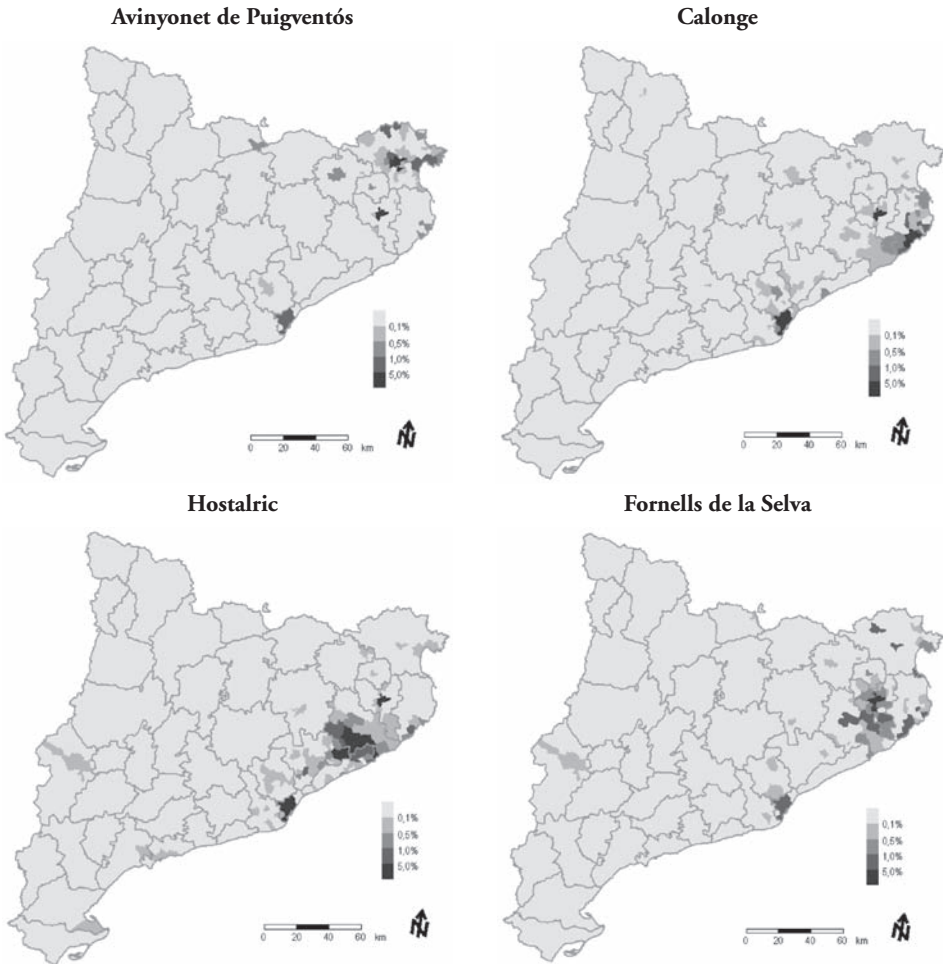
- a. En primer lloc, l'espai de vida dels habitants dels municipis de l'Empordà passa per ser, pràcticament, un dels més tancats de tot Catalunya: proba-

blement per la gran fragmentació territorial de la zona –caracteritzada per un gran nombre de municipis petits amb poblacions reduïdes–, la major part dels desplaçaments quotidians de la seva població tenen com a destinació un altre municipi de la mateixa comarca. Un bon exemple d'aquest fet és el cas d'Avinyonet de Puigventós, un municipi de l'Alt Empordà, el 44,29% de la població major de 15 anys del qual utilitza més d'un municipi. D'aquests, la major part dels desplaçaments, concretament el 83,13%, no surten de la seva comarca de residència (vegeu la primera figura del mapa 4). De fet, només la capital, Figueres, ja és la destinació de més de la meitat dels moviments. El 16,87% dels desplaçaments restants, de caràcter intercomarcal, es reparteixen pràcticament entre tres destinacions: les ciutats de Girona (el 5,52%) i de Barcelona –on, malgrat la seva llunyania, es dirigeix el 3,07% dels desplaçaments–, i l'estranger, amb el 2,15%, xifra que cal entendre per la proximitat de la frontera francesa.

- b. La situació esdevé encara més extrema quan el municipi en qüestió es troba situat a la costa: d'una banda, els desplaçaments extramunicipals es redueixen notablement, probablement pels atractius turístics que el mateix municipi ofereix; i, de l'altra, en el cas de realitzar-se, es restringeixen, sobretot, a l'entorn més proper. És el que s'esdevé, per exemple, a Calonge (vegeu la segona figura del mapa 4): del 27,07% de població major de 15 anys que freqüenta un municipi diferent del seu, el 50,25% es desplaça als municipis litorals més propers (Palamós, Castell i Platja d'Aro i Sant Feliu de Guíxols), xifra que augmenta fins al 83,65% si es prenen en consideració les ja clàssiques destinacions de les ciutats de Girona i Barcelona. En la situació totalment oposada se situen els municipis de la Selva: sens dubte pel fet de ser la comarca més pròxima a l'Àmbit Metropolità comparteix amb aquest alguns dels seus trets característics –com ara el pes important de Barcelona i la resta de capitals comarcals (sobretot les més properes, com Granollers i Mataró) com a destinacions potencials i una major dispersió, en general, dels fluxos de mobilitat habitual–, al mateix temps que la proximitat amb Girona determina que aquesta tingui, igualment, un pes important. Es podria dir, doncs, que la comarca de la Selva es configura com un espai de transició entre un Àmbit Metropolità molt consolidat i una regió metropolitana gironina, almenys encara, força incipient.

El cas d'Hostalric, representat la tercera il·lustració del mapa 4, reflecteix clarament aquest fet: les ciutats de Barcelona i Girona tenen una importància similar com a destinació dels desplaçaments dels seus habitants (7,58% i 9,22% respectivament), efecte que, sens dubte per la proximitat amb l'autopista AP-7, s'estén al llarg dels municipis intermedis de les comarques del Vallès Oriental, de la pròpia comarca de la Selva i del Gironès i que ajuda a eixamplar la ja comentada circumscripció de l'espai de vida a la comarca de residència (que és la destinació del 55,12% dels moviments generats).

Mapa 4
Espai de vida dels habitants d'alguns municipis del pla litoral i del prelitoral de la província de Girona: Avinyonet de Puigventós, Calonge, Hostalric i Fornells de la Selva. Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans. Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

- c. Els municipis de les comarques del Gironès i del Pla de l'Estany constitueixen una altra subregió amb particularitats pròpies, més pròximes a la configuració d'un àrea funcional única. Es tracta d'una zona ben definida, força tancada en si mateixa, sens dubte per la presència de la ciutat de la Girona, que s'erigeix com una destinació molt important dels fluxos que s'hi generen i que s'estén fins a la franja litoral més propera –la comarca del Baix Empordà principalment– pel seu important atractiu turístic,

nucli important de localització de segones residències, i més tímidament, cap a l'interior, seguint l'eix Transversal cap a la comarca d'Osona.

- d. El cas del municipi gironí de Fornells de la Selva, mostrat la quarta figura del mapa 4, és un bon exemple de les tendències acabades d'apuntar: la proximitat del nucli urbà format per Girona i Salt determina que més de la meitat de la seva població –el 57,90%– s'hi desplaça quotidianament i la resta de destinacions importants es reparteix entre els municipis més propers, tant interiors del Gironès com de la Selva, i, sobretot, del litoral baixempordanès –Castell i Platja d'Aro (4,88%), Calonge (3,04%) i Sant Feliu de Guíxols (2,89%).

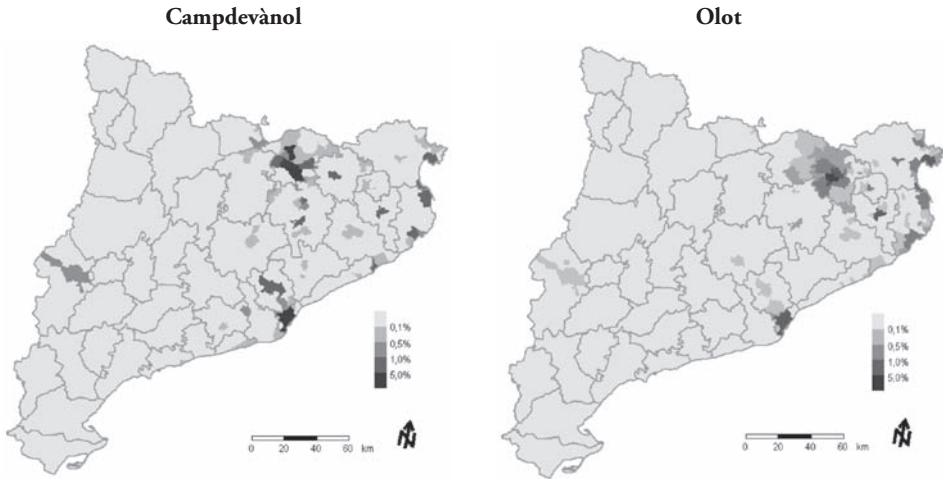
L'espai de vida dels habitants de les comarques pirinenques gironines

En contraposició al que s'esdevé amb la població del pla gironí, els habitants de les comarques prepirinenques i pirinenques de les terres gironines (la Garrotxa, el Ripollès i part de la Cerdanya) mostren una major autonomia, sobretot respecte a la capital provincial. Fins a un cert punt, àdhuc el seu comportament és, amb alguns matisos, més semblant al de les comarques de la província de Barcelona més properes que no pas a les seves homòlogues gironines.

Així, les comarques de la Cerdanya i del Ripollès, sens dubte per la influència de la xarxa viària –la C-16 i la C-17, respectivament– i ferroviària, mostren un comportament territorial que es podria considerar com una prolongació del de les seves veïnes més al sud, el Berguedà i Osona: la influència de Barcelona i dels municipis metropolitans hi és força més important que no pas la de la ciutat de Girona, sens dubte perjudicada per una xarxa de comunicacions menys eficaç –limitada a l'anomenat eix Pirinenc, format per la C-16, la N-260 i la C-66. Aquest és el cas, per exemple, del municipi de Campdevàrol (primera figura del mapa 5): deixant de banda la pròpia capital comarcal –Ripoll, que és la destinació del 40% dels desplaçaments que s'hi generen–, el segon municipi en importància és Barcelona (18,37%), molt per sobre de Girona (3,92%), que també és superada per Vic (4,77%). De fet, encara que tímidament, s'insinua el traçat de la C-17 pel seu pas per les comarques d'Osona i del Vallès Oriental, on es concentren la major part de les destinacions significatives, a excepció de certs municipis turístics de la Costa Brava –l'Escala, Calonge i Torroella de Montgrí, per esmentar-ne tres exemples.

A semblança del que s'esdevenia en el cas de la Selva, la comarca de la Garrotxa sembla tenir un paper de frontissa entre un model d'ús territorial –el metropolità barceloní– i un altre –el gironí–, en tant que s'hi combinen característiques de tots dos, com es demostra en el cas de la seva capital, Olot (vegeu la segona figura del mapa 5). A més del ja sabut factor de la proximitat –pel qual Sant Joan les Fonts (13,12%) és la destinació principal dels olotins–, cal destacar-hi una major utilització de l'espai litoral gironí –no en va, Roses i

Mapa 5
Espai de vida d'alguns municipis de les comarques prepirinenques i pirinenques de la província de Girona: Campdevàrol i Olot.
Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans. Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

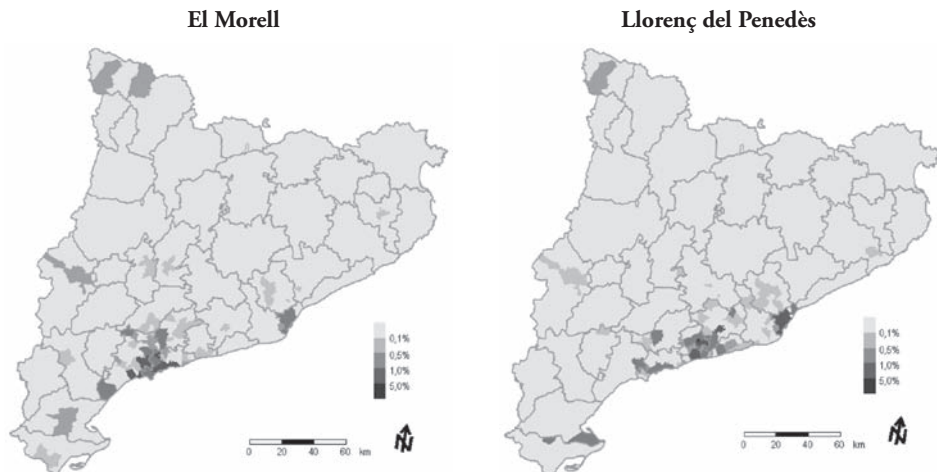
l'Escala ocupen els llocs quart i cinquè respectivament en ordre d'importància— i una pràctica igualació de la influència de Girona (10,99%) i Barcelona (9,60%), al mateix temps que el llarg rosari de municipis barcelonins quasi hi desapareix.

L'espai de vida dels habitants del Camp de Tarragona

De la mateixa manera que s'esdevenia en el cas del conjunt urbà integrat per Girona i Banyoles, el triangle format per Tarragona, Reus i Valls es configura com un incipient àmbit urbà únic i integrat, si bé d'un abast territorial força modest. Aquest fet determina que bona part dels municipis de les comarques del Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp i el Baix Penedès presentin uns trets pròxims als dels municipis de la regió de Barcelona, ja que es caracteritzen pel fet de tenir un espai de vida policèntric, amb diverses destinacions rellevants dins l'àmbit més proper. Aquesta distribució força concentrada és afavorida per la proximitat de la Costa Daurada, important nucli turístic on es concentra bona part dels habitatges secundaris dels residents de l'àrea. Aquest fet determina que la importància de les destinacions de la resta de Catalunya presenti uns valors força baixos, on només Barcelona es destaca com una destinació constant amb valors al voltant del 5% dels moviments.

Mapa 6

Espai de vida dels habitants d'alguns municipis del Camp de Tarragona: el Morell i Llorenç del Penedès. Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans. Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

Un dels exemples més clars d'aquest àmbit és el municipi del Morell (vegeu la primera figura del mapa 6), l'espai de vida dels habitants del qual es troba polaritzat per les tres ciutats mencionades –que són la destinació del 31,57%, el 14,23% i el 4,07% respectivament del total de desplaçaments generats– i, com s'esdevé en la majoria dels casos, per algun municipi veí –la Poble de Mafumet (10,70%), per exemple.

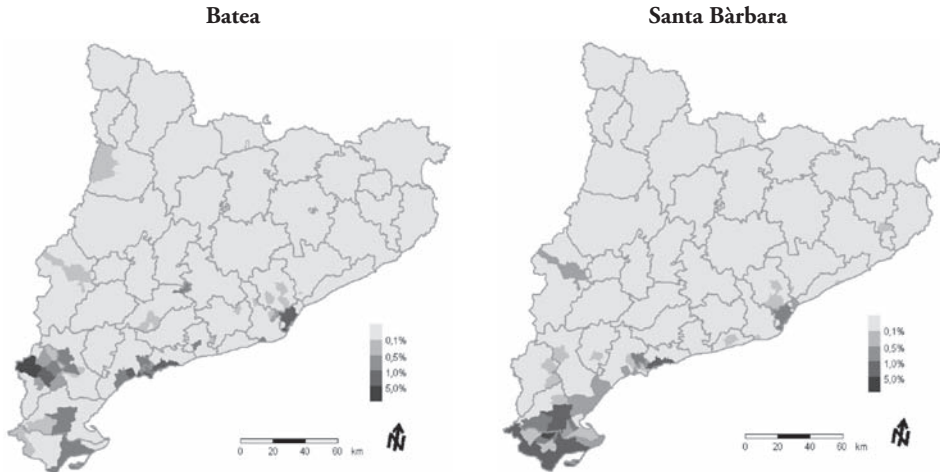
Per la seva banda, els municipis que participen menys en la configuració d'aquest espai metropolità són els de la comarca del Baix Penedès, que semblen trobar-se en una posició intermèdia entre les àrees funcionals de Barcelona i Tarragona, amb gran importància de les ciutats mitjanes situades entre ambdues –Vilanova i la Geltrú i Vilafranca del Penedès, principalment– i dels municipis litorals més propers, nuclis importants d'allotjament turístic –el Vendrell, Calafell i Roda de Barà en són els exemples més clars. El cas de Llorenç del Penedès, mostrat la segona figura del mapa 6, és força il·lustratiu d'aquest fet.

L'espai de vida dels habitants de les Terres de l'Ebre

No es tracta, ni de bon tros, d'un col·lectiu homogeni, sinó que la diversitat de comportaments dels seus habitants ens permet identificar-hi dos grans grups:

- a. Les comarques interiors (la Terra Alta i la Ribera d'Ebre). Abans de comentar la distribució territorial de l'espai útil dels seus habitants, cal dir

Mapa 7
Espai de vida dels habitants d'alguns municipis de les Terres de l'Ebre:
Batea i Santa Bàrbara. Percentatge d'utilització de cadascun dels
municipis catalans. Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

que es tracta d'una àrea amb una forta autocontenció municipal: en el cas del municipi seleccionat –Batea (vegeu la primera figura del mapa 7)–, només el 19,22% dels seus habitants utilitza més d'un municipi, valor que s'ha d'explicar, entre unes altres coses, per la deficient xarxa viària d'aquella zona. Centrant-nos en els individus que sí que realitzen un desplaçament intermunicipal, cal indicar que la configuració del seu espai de vida és condicionat per quatre factors diferents:

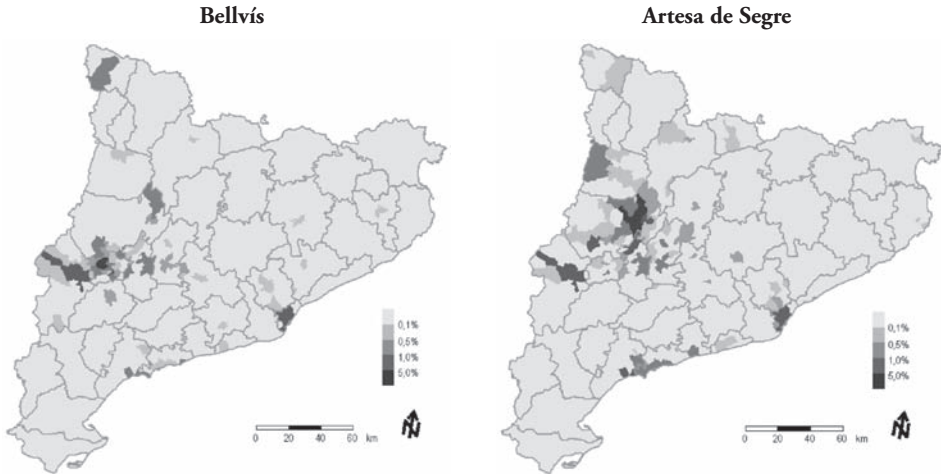
- Com una tendència general, la proximitat, en tant que bona part dels moviments es dirigeixen bé a les capitals comarcals –Gandesa o Móra d'Ebre–, bé als municipis més propers.
- La influència que, malgrat la distància continua tenint Tarragona, en qualitat de capital provincial, i, fins i tot, la ciutat de Barcelona, on es dirigeixen un nombre important de persones (en el cas de Batea, el 14,75% i el 10,91% respectivament). En aquest sentit és important l'escàs protagonisme de Lleida (on només es dirigeixen els 0,29% dels habitants) malgrat la seva relativa proximitat, fet sens dubte causat per la manca de bones comunicacions, ja que el desplaçament més curt a la capital del Segrià exigeix, sobretot en el cas dels municipis de la Terra Alta, un gran rodeig per terres aragoneses.
- Precisament la proximitat amb el límit autonòmic determina que un nombre no gens negligible de persones es desplacin habitualment a Aragó –en el cas de Batea, els desplaçaments a la província de Saragosa són el 4,72% del total.

- Finalment, cal fer un petit esment del percentatge important de persones que declaren tenir algun vincle amb l'estranger (el 8,26% a l'exemple ressenyat). L'explicació d'aquest fet, força generalitzat en els municipis de la zona, no és gaire clara i només es pot basar en conjectures: d'una banda, que es tracti d'una declaració errònia de la destinació o, de l'altra, la presència relativament important d'estrangers que, mitjançant la residència, mantenen certa vinculació amb el país de procedència.
 - b. Les comarques de l'extrem sud (el Montsià i el Baix Ebre). Si bé comparteixen bona part de les característiques del grup anterior, aquestes comarques també presenten certes particularitats, que són les que es destacaran aquí, exemplificades pel cas de Santa Bàrbara, municipi del Montsià situat a mig camí entre Tortosa i Amposta (vegeu la segona figura del mapa 7). Es tracta d'un àmbit més tancat, on la proximitat hi té un paper més important: només la comarca de residència és ja la destinació del 51,05% dels desplaçaments, xifra que s'eleva fins al 71,37% si es pren en consideració la ciutat de Tortosa i fins al 86,49% si es comptabilitza la veïna província de Castelló.
- En efecte, aquesta és una de les altres característiques d'aquesta àrea, ja que és la que presenta una major vinculació amb el territori no català: la proximitat amb la província de Castelló determina, d'una banda, que un bon nombre de treballadors i estudiants s'hi desplaci habitualment i, de l'altra, i a causa del seu caràcter turístic, és el lloc escollit per bona part dels residents de la zona per a localitzar-hi el seu habitatge secundari.
- Finalment, l'efecte de la proximitat –o la seva manca– explica el menor percentatge d'utilització de la ciutat de Tarragona (5,08%) i, encara més, de Barcelona (4,46%).

L'espai de vida dels habitants dels municipis de l'Àmbit de Ponent

Les característiques particulars d'aquest territori, amb una successió de ciutats petites i mitjanes –Cervera, Tàrrrega, Mollerussa, Balaguer, les Borges Blanques i Lleida– força pròximes entre si i pràcticament alineades entorn l'A-2, li atorguen una configuració pròxima a la d'una funcional única, però sense característiques metropolitanes. Aquesta estructura policèntrica té el seu reflex en la delimitació de l'espai de vida dels seus habitants: es tracta d'un espai força tancat, amb destinacions diverses que es reparteixen el pes de manera força homogènia segons la seva proximitat al municipi en qüestió, però amb una certa prevalença de la ciutat de Lleida. Així es demostra en els casos de Bellvís i Artesa de Segre (vegeu el mapa 8): a part de la capital provincial, la major intensitat d'ús s'esdevé, sempre, a la capital comarcal –Mollerussa i Balaguer, respectivament–, seguida de la resta de ciutats importants de la zona.

Mapa 8
Espai de vida dels habitants d'alguns municipis de l'Àmbit de Ponent:
Bellvís i Artesa de Segre. Percentatge d'utilització de cadascun dels
municipis catalans. Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

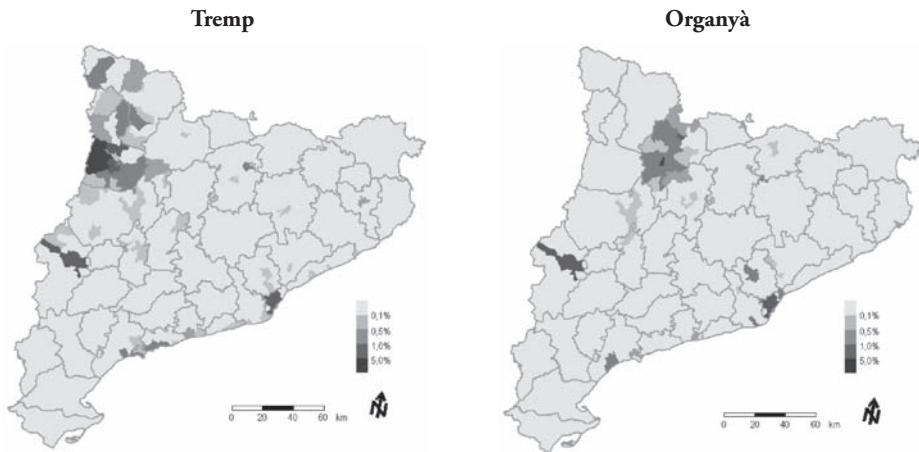
Altrament, s'hi destaquen dues zones més d'ús preferencial: d'una banda, la ciutat de Barcelona hi reapareix com una destinació important –destinació del voltant del 10% dels desplaçaments dels dos municipis ressenyats–, sens dubte per la bona comunicació que proporciona l'A-2; i, de l'altra, la Costa Daurada (Salou, Cambrils, etc), accessible gràcies a l'AP-2. En aquest sentit, la construcció de l'eix Transversal (C-25), potser a causa del fet de tractar-se d'una via força recent, no sembla haver facilitat la utilització d'uns altres territoris, especialment de la costa gironina.

L'espai de vida dels habitants del Pirineu i el Prepirineu de la província de Lleida

Per acabar aquest estudi territorial de l'espai freqüentat per la població catalana segons el seu lloc de residència, cal fer un breu apunt sobre el que s'esdevé als municipis de les comarques pirinenques i prepirinenques. Si bé la migració de les poblacions de bona part d'aquests territoris no permet fer una anàlisi gaire detallada ni obtenir una significació estadística elevada, sí que s'hi observen, per als municipis més grans, certes pautes de comportament comunes.

En general, es pot afirmar que la difícil orografia de la zona, que en condiciona, en gran mesura, l'accessibilitat, afecta, per aquest motiu, la mobilitat de les persones i la dispersió territorial de les destinacions: fora de la seva comarca, tan sols es destaquen els municipis de Lleida, l'àrea turística consolidada

Mapa 9
Espai de vida dels habitants d'alguns municipis de les comarques
pirinenques i prepirinenques de la província de Lleida: Tremp i
Organyà. Percentatge d'utilització de cadascun dels municipis catalans.
Població major de 15 anys, 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població de 2001.

de la Costa Daurada –no pas així la costa gironina–i, un cop més, la ciutat de Barcelona (vegeu el mapa 9).

En vista d'aquests resultats, que demostren que la ciutat de Barcelona té una influència rellevant fins i tot en aquests municipis tan allunyats,⁷ és el moment de plantejar-se quin significat té aquest fet en tals casos. Amb tota probabilitat es tracta d'una vinculació que difícilment pot obeir a motius de treball o d'estudi, ja que és altament improbable que algú s'hi desplaci de manera diària –o amb una certa freqüència– a causa de l'elevat cost temporal que significa aquesta classe de desplaçaments. La segona de les vies considerades, la disposició d'una segona residència a la capital catalana, sembla més plausible, però probablement no pas amb el significat clàssic: si bé una petita porció de la població d'aquests municipis pot disposar-hi d'un habitatge no pas amb finalitats turístiques, sinó com a lloc de residència per a algun membre de la llar durant períodes llargs, relacionats amb la salut o els estudis, la cosa més probable és que, en la majoria de casos, es tracti del que es coneix com a empadronaments atípics, és a dir, persones que resideixen en un municipi diferent on estan censades. Així, una part no negligible del percentatge de persones registrades en aquests municipis pi-

7. Barcelona apareix com a destinació almenys d'un moviment en tots i cada un dels municipis catalans, excepte en el cas de cinc municipis de la província de Lleida (Juncosa, Massoteres, els Torms, Bausen i Canejan), quatre de la de Girona (Albanyà, Osor, Santa Llogaia d'Alguema i Renau) i un de la Tarragona (els Garidells).

rinencs i prepirinencs que declaren tenir un vincle amb la capital catalana realment hi viuen, i, amb tota probabilitat, hi treballen o hi estudien, de manera que el lloc de residència real –Barcelona– és el lloc on declaren tenir l’habitatge secundari.

A mode de conclusions

L’anàlisi territorial de l’ús de l’espai català pels seus habitants segons el seu municipi de residència ha permès extreure unes conclusions de caràcter general que es detallen a continuació:

- a. Barcelona exerceix una gran atracció de població, ja que a gairebé tots els municipis catalans almenys un dels seus residents declara desplaçar-s’hi de manera quotidiana. Cal entendre el significat d’aquesta vinculació des del punt de vista de la mobilitat relacionada amb l’activitat pel gran nombre de llocs de treball i places universitàries que s’hi concentren.
- b. Malgrat aquest poder d’atracció de la ciutat de Barcelona, l’espai de vida de la població catalana és fortament condicionat per la proximitat: ja que bona part de la vinculació amb un municipi diferent del de residència és per mitjà de la mobilitat habitual, la distància entre l’origen –el municipi de residència– i les destinacions ha de ser, forçosament, petita per a poder ser recorreguda diàriament. Així, la configuració típica de l’espai de vida obeeix, bàsicament, a tres criteris territorials: en primer lloc, la proximitat, de manera que sovint adopta una forma concèntrica al voltant del municipi de residència i amb un pes important de la capital comarcal; en segon lloc, el segon eix territorial fa referència a la vinculació territorial per mitjà de les segones residències, cas en què la distància ja no hi té un paper tan important a favor de la localització en territoris d’alt valor natural o paisatgístic; i, finalment, en tercer lloc, la ciutat de Barcelona, amb el fort poder d’atracció que s’acaba de comentar.
- c. Es poden interpretar les relacions entre municipis en termes de grau de metropolitanització del territori, ja que es parteix de la base que els municipis amb aquesta característica presenten, d’una banda, una major obertura –un percentatge més gran de persones que utilitzen dos o més municipis–, i, de l’altra, una major dispersió territorial de les destinacions de la mobilitat quotidiana. Així, donant resposta a la pregunta sobre la configuració de Catalunya com un únic espai urbà, la conclusió és força clara: el territori català es caracteritza per una estructura policèntrica entorn de les capitals provincials i de les ciutats mitjanes del país, que exerceixen un cert grau d’atracció sobre el territori que hi és més proper.

Més discutible és el fet de si aquestes àrees es configuren com uns espais metropolitanos o no. En general, aquesta característica només seria aplicable a tres àmbits concrets, que semblen funcionar de manera més o menys autònoma:

- L'àmbit metropolità de Barcelona, plenament consolidat al voltant de la capital catalana, que és sustentat sobre una xarxa important de ciutats mitjanes i grans –Sabadell, Terrassa, Martorell, Granollers, Mataró, Vilanova i la Geltrú– que abraçaria un mínim de set comarques –el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Vallès Oriental, el Maresme, el Garraf i l'Alt Penedès (si bé aquesta última amb un menor grau)– i la influència del qual s'estén als municipis més pròxims de la resta de la província de Barcelona –Osona, el Bages i l'Anoia– i, fins i tot, del Baix Penedès i la Selva.
 - Un nucli força més reduït territorialment al voltant del triangle format per les ciutats de Tarragona, Reus i Valls, que s'articula com una sola àrea funcional reforçada per la proximitat de l'important espai turístic de la Costa Daurada, el qual contribueix a una major autocontenció de la mobilitat intermunicipal generada.
 - En un cas similar al del Camp de Tarragona, l'eix Girona-Banyoles i la seva extensió cap al litoral empordanès s'erigeixen com una àrea urbana emergent, però força tancada en si mateixa i sense una influència territorial gaire més gran, que no arriba ni a assolir comarques veïnes com Osona i la Garrotxa.
- d. Finalment, i amb relació a l'espai generat per la localització territorial de les segones residències, aquest no obeeix a criteris de proximitat, sinó a les qualitats paisatgístiques i naturals dels llocs on se situen. En aquest sentit, es destaca una àrea que, gairebé amb independència del lloc de residència dels seus usuaris, sembla tenir un fort poder d'atracció: la Costa Daurada, en concret tota la franja litoral de les comarques del Baix Penedès, el Tarragonès i el Baix Camp, entre els municipis de Calafell i Cambrils. La resta d'àrees de concentració turística, com el Pirineu o la Costa Brava, tenen una influència territorial més reduïda, ja que es limita, d'una banda, als residents a l'Àmbit Metropolità, i, de l'altra, als habitants de les comarques més properes.

Bibliografia

- AJENJO, Marc; ALBERICH, Joan (2005). "Repercussions de la xarxa viària en la població i la mobilitat habitual per treball". A: FUNDACIÓ ABERTIS [ed.]. *Miscel·lània científica 2003-2004*. Barcelona, p. 141-163.
- BARBARY, Olivier; DUREAU, Françoise (1993). "Des citoyens en mouvement. Analyse des pratiques résidentielles à Quito (Equateur)". *Cahiers des Sciences Humaines* [París], vol. 29, núm. 2-3, p. 395-418.

- CARRERAS, Josep Maria; OTERO, Montserrat; RUIZ, Ernest (2009). "Aglomeracions urbanes europees". *Papers de la regió metropolitana de Barcelona* [Barcelona], núm. 50, p. 1-246.
- COURGEAU, Daniel (1988). *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations internes, mobilité temporaire, navettes*. París: Institut National d'Études Démographiques.
- DOMENACH, Hervé; PICOUET, Michel (1987). "Le caractère de réversibilité dans l'étude de la migration". *Population* [París], vol. 42, núm. 3, p. 469-484.
- HALL, Peter (1966). *The World Cities*. Nova York: McGraw-Hill.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA [INE] [ed.] (2001). *Censos de población y viviendas 2001. Proyecto*. [Mimeo. <<http://www.ine.es/censo2001/index.html>>]
- MENDIZÁBAL, Enric (1991). "Les noves tendències del poblament". A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA [ed.]. *Primer Congrés Català de Geografia. Vol. II: Ponències*. Barcelona, p. 159-178.
- MENDIZÁBAL, Enric (1996). *L'ús temporal del territori: l'exemple dels habitants de la regió metropolitana de Barcelona*. [Tesi doctoral]
- MÓDENES, Juan Antonio (1998). *Flujos espaciales e itinerarios biográficos: la movilidad residencial en el área de Barcelona*. [Tesi doctoral]
- MÓDENES, Juan Antonio (2009). "Movilidad espacial: uso temporal del territorio y poblaciones vinculadas". A: PONS, J. J., MONTORO, C., LÓPEZ, D.; BARCENILLA, M. C. [ed.]. *Territorio y movilidad interior de la población en España*. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, p. 171-185.
- SUSINO, Joaquín (2001). "Movilidad residencial y movilidad cotidiana en áreas urbanas". A: CASTAÑER, M.; VICENTE, J.; BOIX, G. [coord.]. *Áreas urbanas y movilidad laboral en España*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, p. 141-163.